

Autor i kurator wystawy:
dr Anitta Maksymowicz
(Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze)

Organizatorzy wystawy:
Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze
Fundacja Kultury i Biznesu

Organizator i koordynator wystawy:
Wojciech Stanisław Grochowalski

„Błękitna Armia” dowodzona przez generała Józefa Hallera to symbol ogromnego wkładu Polaków z różnych stron świata w walkę o niepodległość Polski, o pokojowe przejęcie Pomorza z rąk administracji pruskiej, a w związku z tym także powrotu Torunia do Polski. Symbolem powrotu Torunia do Macierzy było uroczyste wkroczenie wojsk gen. Hallera 18 stycznia 1920 r. pod dowództwem płk Stanisława Skrzyńskiego. Wojska Polskie wkroczyły od Dworca Głównego i przeszły na prawy brzeg Wisły przez most, przemaszerowały przez Starówkę do Ratusza. „Błękitna Armia” była owacyjnie witana przez wzruszonych mieszkańców, a miasto było pięknie udekorowane w flagi i bramy triumfalne. 21 stycznia 1920 r. mieszkańcy Torunia uroczystie przywitali dowódcę Frontu Pomorskiego gen. Józefa Hallera, który przemówił do wojska i tysięcy mieszkańców z balkonu Ratusza, gdzie również był entuzjastycznie witany przez tłumy.

Dodatkowym elementem uświetniającym powrót Torunia do Polski był wiersz Leona Szumana, zaczynający się od słów „Leć Orle Biały nad polską ziemią, Chroń twymi skrzydłami piastowskie plemię”. Wiersz ten został umieszczony w specjalnie wydany z tej okazji numerze dziennika „Gazeta Toruńska”.

Wystawa jest prezentowana w ramach XVIII Tygodnia Bibliotek 2021 – corocznej ogólnopolskiej inicjatywy Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich (SBP), której w tym roku przyświeca hasło Znajdziesz mnie w bibliotece. Toruńska Biblioteka Uniwersytecka, wraz z działającym przy niej Kołem SBP, każdego roku przyłącza się do tych działań organizując wystawy, koncerty, spotkania autorskie, warsztaty i inne wydarzenia promujące czytelnictwo i biblioteki.

Tłumaczenia tekstów:
Natalie Moreno-Kamińska; SWAP

Muzeum Ziemi Lubuskiej
Aleja Niepodległości 15, 65-048 Zielona Góra
tel. 68 327 23 45, www.mzl.zgora.pl

FUNDACJA
KULTURY i BIZNESU

Fundacja Kultury i Biznesu
ul. Piotrkowska 112, 90-007 Łódź
tel. 42 632 79 39
www.kulturaibiznes.pl
redakcja@kulturaibiznes.pl
Wszelkie prawa zastrzeżone©

**UNIWERSYTET
MIKOŁAJA KOPERNIKA
W TORUNIU**
Biblioteka Uniwersytecka

Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu
Edyta Krużyńska
Oddział Informacji
87-100 Toruń, ul. Gagarina 13
tel. 56/6114703
Edyta.Kruzynska@bu.umk.pl

*

Wystawa sfinansowana
przez Stowarzyszenie Weteranów
Armii Polskiej w Ameryce
Okręg nr 2 w Nowym Jorku
17 Irving Place, New York, NY 10003
Archiwista SWAP – **dr Teofil Lachowicz**
tel. (212) 473-0580; www.pava-swap.org

Zdjęcie na okładce:
Obóz Armii Polskiej w Niagara-on-the-Lake, 5 VIII 1918,
ze zbiorów Niagara Historical Society and Museum
w Niagara-on-the-Lake

**OBÓZ
ARMII
POLSKIEJ**

**POLISH
ARMY
CAMP**

W DRODZE DO NIEPODLEGŁOŚCI KANADYJSKI PRZYSTANEK OBÓZ KOŚCIUSZKO W NIAGARA-ON-THE-LAKE, 1917-1919

WYSTAWA CZASOWA

Biblioteka uniwersytecka w Toruniu
ul. Gagarina 13, II i III piętro

10 V – 30 VI 2021

Wystawa:

**„W drodze do niepodległości.
Kanadyjski przystanek – obóz Kościuszkowski
w Niagara-on-the-Lake, 1917-1919”**

Wystawa autorstwa dr Anity Maksymowicz z Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze, pokazuje na unikatowych zdjęciach pochodzących w większości z nowojorskiego archiwum Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce (SWAP) Obóz Rekrutacyjny Armii Polskiej, nazwany Obozem Kościuszkowski w Niagara-on-the-Lake w Kanadzie.

Wystawę przygotowano na 100-lecie czynu zbrojnego Polonii amerykańskiej. Jest to 116 banerów i oprawionych plansz w różnych formatach, czarno-białe i kolorowe, napisy w języku polskim i angielskim. Wystawa składa się z fotokopii zdjęć, dokumentów, listów, wspomnień, szkiców i reprodukcji obrazów.

Na zdjęciach ukazano funkcjonowanie obozu, przez który przeszło, począwszy od jego powstania w październiku 1917 aż do rozwiązania w marcu 1919 roku, ponad 22 tysiące polskich ochotników głównie ze Stanów Zjednoczonych. Rekruci, za zgodą Stanów Zjednoczonych, szkoleni byli przez oficerów kanadyjskich za pieniądze francuskie na terenie Kanady. Dużą rolę w przygotowaniach do powstania obozu i zgody władz trzech państw na jego powstanie tj. Francji, Stanów Zjednoczonych i Kanady, odegrał Ignacy Jan Paderewski. Dowódcą obozu był Kanadyjczyk płk Arthur D'Orr LePan.

Po dwumiesięcznym przeszkoleniu w Obozie Kościuszkowski w Niagara-on-the-Lake, sukcesywnie wyeksponowano 20 720 polskich ochotników do formowanej od czerwca 1917 roku Armii Polskiej we Francji. Było to wydarzenie bez precedensu w historii Stanów Zjednoczonych i Kanady, bowiem jedynie polska grupa etniczna dokonała takiej organizacji swojego wojska na Obczyźnie. Armia Polska we Francji, zwana od koloru mundurów Błękitną Armią, rekrutowała się z Polaków – ochotników z Europy i innych kontynentów. Żołnierzy przetransportowano na koszt Francji do Europy trzydziestoma okrętami. Od lipca 1918 r. oddziały tej armii pod francuskim dowództwem walczyły z Niemcami na froncie we Francji. W październiku 1918 r. dowódcą Błękitnej Armii został gen. Józef Haller. Wiosną 1919 roku formacja ta została przetransportowana do Polski i weszła w skład Wojska Polskiego, walcząc w wojnie polsko-ukraińskiej (1919) i polsko-bolszewickiej (1919-1920).

Po wojnach, do Ameryki (USA i Kanady), do swoich drugich ojczyzn powróciło około 12.500 byłych żołnierzy Błękitnej Armii. Pozostali zginęli na wojnach lub zostali w Polsce. Ci którzy powrócili, w 1921 r. w Cleveland, Ohio, powołali do życia Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Ameryce, które działa do dziś i finansowało wykonanie wystawy.

Niestety w Polsce Niepodległej, nie mówiąc o czasach komunistycznych, wysiłek ten był zapomniany, nawet przemilczany. Dzisiaj staramy się czyn zbrojny wychodźstwa polskiego w Ameryce z czasów I wojny światowej przywrócić na karty historii Stanów Zjednoczonych, Kanady i Polski.

Zdjęcia prezentowane na wystawie obrazują warunki życia rekrutów, żołnierską musztrę i ćwiczenia, czas wolny, uroczyste wydarzenia, obozową codzienność – wszystko poczynając od czasów rekrutacji, aż po wyjazd żołnierzy z Kanady przez USA do Francji.

Obóz Kościuszkowski odegrał istotną rolę w historii miasta Niagara-on-the-Lake. Jego mieszkańcy w owym czasie okazali wielką pomoc, wsparcie i sympatię polskim rekrutom. Dziękujemy!

*Wojciech Grochowalski
na podstawie materiałów dr Anity Maksymowicz*

Exhibition:

**“On the Road to Independence.
Canadian Stop – Camp Kosciuszko
in Niagara-on-the-Lake, 1917-1919”
[The Tadeusz Kosciuszko Polish Army Training Camp]**

An exhibition by Ph.D. Anita Maksymowicz from the Museum of the Lubuski Region in Zielona Góra presents a series of unique photographs from the New York archive of the Polish Army Veterans Association of America (PAVA). Portrayed is the Recruitment Camp of the Polish Army called Camp Kosciuszko in Niagara-on-the-Lake in Canada. The exhibition was organized to commemorate the 100th anniversary of the War Effort of the Polish Emigration in America. It consists of 116 exhibition panels of various sizes, with images in both, black and white as well as color. The descriptions are written in two languages: Polish and English. The exposition consists of copies of photographs, documents, letters, memories, sketches and art reproductions.

The photographs depict Camp Kosciuszko from its commencement in October 1917 to the dissolution in March 1919 where some 22,000 recruits, mainly from the United States were trained. The soldiers of Polish descent were trained by Canadian officers under consent of the United States using France's financial resources. One of the most notable people who took part in the formation of the camp and obtaining permission for its creation from France, the United States and Canada was Ignacy Jan Paderewski. Canadian Colonel Arthur D'Orr LePan was appointed as Commandant to the camp. After a two-month training at Camp Kosciuszko in Niagara-on-the-Lake, 20,720 Polish volunteers were successively dispatched to the Polish Army which has started forming in France in June 1917. It was an unprecedented event in the history of the United States and Canada, as only Poles have made such an effort of their army-in-exile. The Polish Army in France, known as the Blue Army due to the color of their uniforms consisted of Polish volunteers from Europe and other continents. Its soldiers were transported to Europe on thirty ships financed by the French. From July 1918 they fought under the French command on the front line in France. In October 1918 General Józef Haller became the commander of the Blue Army. In the spring of 1919 this formation was transported to Poland and became a part of the Polish Army, fighting in the Polish-Ukrainian War (1919) and Polish-Soviet War (1919-1920). After the wars, about 12,500 former soldiers of the Blue Army returned to America (USA and Canada), their second homelands. Others lost their lives or stayed in Poland. Those who returned, at a convention in Cleveland, Ohio in 1921 founded the Polish Army Veterans Association of America (PAVA). The Association operates to this day and is the sponsor of this exhibition. Unfortunately, in independent Poland, not to mention the communist times, this part of the history was often overlooked or forgotten.

Today we are trying to restore the pages of the history of the United States, Canada and Poland and memorialize the War Effort of the Polish Emigration in America during World War I. The exhibited photographs illustrate the living conditions of the recruits, their drill and exercises, free time, ceremonial events as well as everyday life in the camp – everything from recruitment times to the departure of soldiers from Canada via the USA to France. Camp Kosciuszko also played an important role in the history of the town of Niagara-on-the-Lake. Its inhabitants showed great help and support for Polish people. Thank you!

*Ed. Wojciech Grochowalski
based on the materials of Ph.D. Anita Maksymowicz*

Exposition:

**“Sur le chemin de l'indépendance.
Station canadienne – Camp Kosciuszko
à Niagara-on-the-Lake, 1917-1919”**

L'exposition du Docteur Anita Maksymowicz du Musée de la région de Zielona Góra présente, sur des photographies uniques provenant principalement des archives à New York de l'Association des Vétérans de l'Armée Polonaise en Amérique (SWAP), Le Camp de Recrutement de l'Armée Polonaise appelé Le Camp Kosciuszko à Niagara-on-the-Lake au Canada. L'exposition a été préparée pour le 100e anniversaire des actes armés de la Pologne américaine. C'est 116 banderoles et planches reliés en divers formats, noir et blanc, colorés, descriptions en polonais et en anglais; L'exposition consiste en des copies de photos, documents, lettres, souvenirs, croquis et reproductions d'images.

Les images montrent le fonctionnement du camp, à travers lequel – depuis sa création en octobre 1917 jusqu'à sa dissolution en mars 1919 – plus de 22 000 volontaires polonais, principalement des États-Unis. Les recrues avec l'assentiment des États-Unis ont été formées par des officiers canadiens avec l'argent français au Canada. Ignacy Jan Paderewski a été très important pour la création du camp et de la concorde des trois pays pour sa fondation: France, États-Unis et Canada. Le commandant du camp était un colonel canadien, A.D. LePan.

Après deux mois d'entraînement au Camp Kosciuszko à Niagara-on-the-Lake, 20 720 volontaires polonais ont été successivement envoyés à l'Armée Polonaise formée en France depuis juin 1917. C'était un événement sans précédent dans l'histoire des États-Unis et du Canada, parce que seulement les Polonais ont fait telle organisation de leur armée en émigration. L'Armée Polonaise en France, appelée de la couleur des uniformes l'Armée bleue, a recruté des volontaires polonais d'Europe et du monde. Ils ont été transportés en Europe par trente navires. Depuis juillet 1918, les troupes de cette armée sous le commandement français se sont battues sur le front français. En octobre 1918, le général Józef Haller devint commandant de l'Armée bleue. Au printemps 1919, cette formation fut transportée en Pologne et intégrée à l'Armée Polonaise, et combats dans les guerres polono-ukrainienne (1919) et polono-bolchévique (1919-1920).

Après les guerres, environ 12 500 anciens soldats de l'Armée bleue sont rentrés en Amérique, dans leur deuxième patrie. D'autres ont été tués pendant les guerres ou sont restés en Pologne et en Europe. Ceux qui sont revenus, en 1921 ont fondé à Cleveland, dans l'Ohio, l'Association des Vétérans de l'Armée Polonaise en Amérique. L'Association fonctionne à ce jour et finance l'exposition.

Malheureusement en Pologne Indépendante, cet effort a été oublié, voire réduit au silence, sans parler de l'époque communiste. Aujourd'hui, nous essayons de restituer aux pages de l'histoire des États-Unis, du Canada et de la Pologne. L'action de l'armée d'émigration polonaise en Amérique depuis la Première Guerre mondiale.

Les photos présentées à l'exposition montrent la vie des soldats, leurs exercices militaires, le temps libre, les cérémonies, la vie quotidienne au camp au départ du Canada vers USA et la France. Camp Kosciuszko était important pour la ville Niagara-on-the-Lake et dans la conscience des habitants. Ils ont manifesté de l'aide, du soutien et de sympathie considérables pour les Polonais. Merci!

*Ed. Wojciech Grochowalski
basé sur les matériaux du Docteur Anita Maksymowicz*